

«ФАНТОМНИЙ» ІНТЕРЕС

Віктор Барсук,
старший партнер EQUITY

Олег Маліневський,
партнер EQUITY

СПІР ПО КОЛУ

У вітчизняних соціально-правових реаліях вирішення конкретної справи природно не дорівнює вирішенню спору, який має набагато ширший зміст та коло формальних учасників (як самостійних гравців, так і сателітів якоїсь зі сторін справи). При цьому надмірна конкурентність практики вирішення спорів, помножена на завищені вимоги клієнтів, які не бажають змиритися з поразкою у справі, призводить до гіперактивності судових адвокатів у пошуку додаткових шляхів перегляду несприятливого для клієнта судового рішення. В окремих випадках, спричинених однобічністю первісного судового розгляду (особливо у випадках так званих «міжсобойчиків»), такий перегляд є цілком виправданою та законною реакцією на порушення, а також єдиною можливістю забезпечення права на справедливий суд.

Саме ці обставини найчастіше стають першопричиною появи у справі «фантомів» або осіб, які не брали участі у справі, але суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки. Особливістю подібних «фантомів» є те, що до моменту своєї появи вони знаходяться у «невизначеному колі» суб'єктів, межі якого мають достатньо умовний та оцінювальний характер. Маючи змогу з'являтися вже після вирішення справи по

суті, без будь-яких обмежень строком та невизначеною кількістю разів, вони можуть перевернути будь-яку «просуджену» справу з ніг на голову. При цьому такі події розгортатимуться під «парасолькою» захисту прав та законних інтересів «фантома», які гарантовані Конституцією та процесуальним законом. На «фантомність» правового статусу таких осіб вказує те, що законодавчо вони не віднесені до жодної з категорій суб'єктів цивільного процесу, проте користуються правами учасника справи.

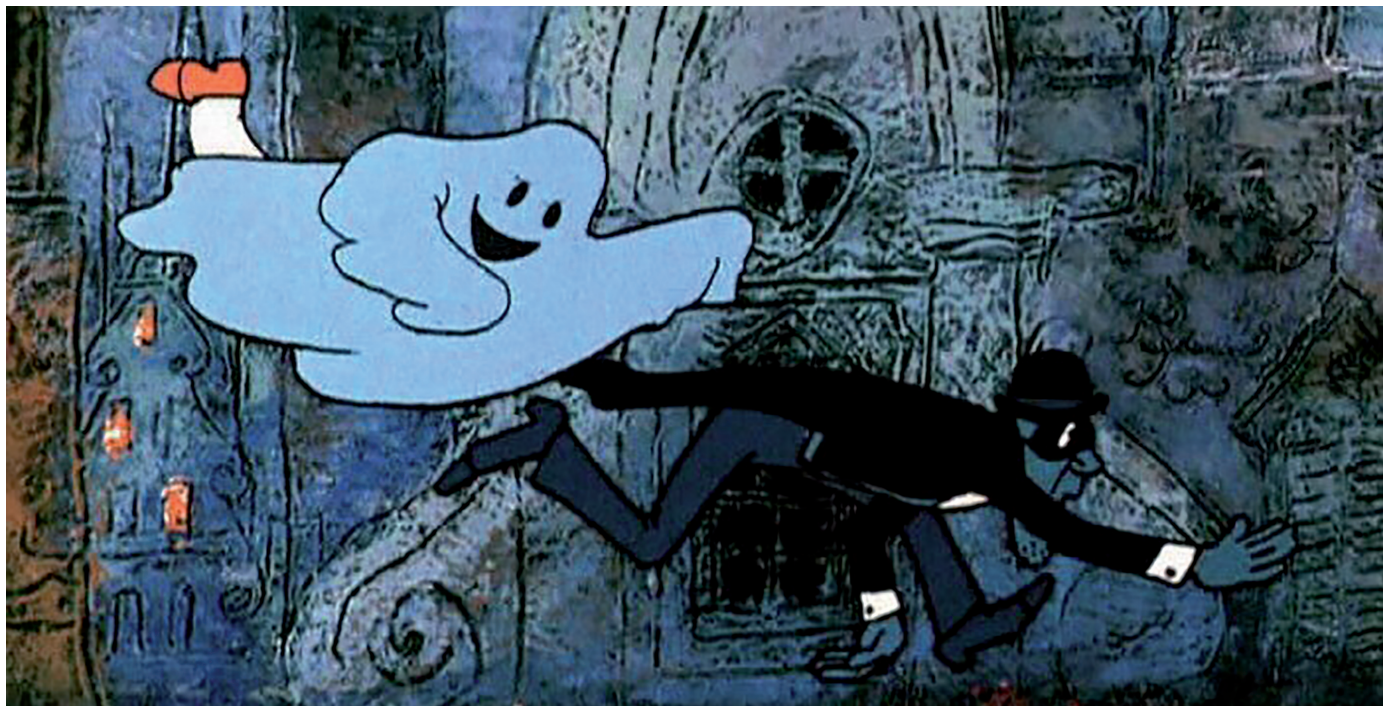
КВАЗІ-УЧАСНИК

Норми оновленого ЦПК України, які визначають перелік учасників процесу та учасників справи, не містить необхідних посилань на «фантоми». Особливої актуальності набуває порівняння фантомів з третіми особами без самостійних вимог, адже в уяві багатьох юристів вони є майже тотожними, з єдиною відмінністю – моментом вступу у справу. Насправді, це не так, оскільки особа, відповідно до ст. 53, 54 ЦПК України, має підстави для залучення у ролі третьої особи без самостійних вимог, коли «рішення у справі може вплинути на її права та (або) обов'язки щодо однієї зі сторін», а також «якщо в результаті ухвалення судового рішення сторона може набути право стосовно такої третьої особи

або третя особа може пред'явити вимоги до сторони». Водночас у ст. 8, 17, 18, 352, 389 ЦПК України для опису «фантомів» використовується таке формулювання: «Суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки». Вочевидь, словосполучення «може вплинути» охоплює більш широкий спектр випадків, у порівнянні з формулюванням «суд вирішив питання про...».

Також вони мають інші відмінності. Зокрема, третя особа має матеріально-правову зацікавленість у вирішенні справи по суті, обов'язково формально виступає на боці однієї зі сторін справи та може вступити до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження. При цьому фантом формально не виступає на боці якоїсь зі сторін та вступає на стадії апеляції чи касації. Для його появи у справі прийняття судом рішення по суті спору не є обов'язковим, адже питання його права можуть бути вирішені в ухвалі про забезпечення позову, затвердження мирової угоди, прийняття відмови від позову тощо. Найголовніше – на відміну від третьої особи без самостійних вимог, яка згідно зі ст. 43 ЦПК України внесена до переліку учасників справи, «фантом» після прийняття його апеляційної чи касаційної скарги лише «користується правами учасника справи».

Законодавець здійснив спробу мінімізувати випадки появи «фантомів» шляхом покладення на сторону обов'язку сповістити особу, щодо якої в результаті ухвалення судового рішення така сторона може набути право або яка може пред'явити вимоги до сторони, про відкриття провадження у справі та подати до суду заяву про її залучення до участі у справі (ст. 54 ЦПК України). Проте наслідки невиконання такого обов'язку стороною (обставини справи, встановлені судовим рішенням, не мають юридичних наслідків у разі розгляду позову, пред'явленого стороною, яка брала участь у цій справі, до цієї третьої

Зображення використано з мультиплікаційного фільму «Малюк і Карлсон», художники: Юрій Бутирін, Рената Міренкова

особи, або позову, пред'явленого цією третьою особою до такої сторони) не вбачаються ефективними та достатніми для запобігання появі недобросовісних «фантомів».

Отже, «фантоми» – це «квазі треті особи» з подібним, але не тотожним до третіх осіб без самостійних вимог статусом і підставами для залучення до справи та схожим статусом (учасника справи). Переведення «фантома» у статус третьої особи здійснюється в загальному процесуальному порядку.

Варто звернути увагу, що ЦПК України містить посилання на «інших осіб», які за контекстом не належать ні до учасників справи, ні до «фантомів», але за певних умов можуть бути визнані ними в загальному порядку. Відповідно до п. 1, 4, 7 ч. 1 ст. 150 ЦПК України, позов забезпечується, зокрема, накладенням арешту на майно та (або) грошові кошти, що належать або підлягають передачі або сплаті відповідачеві та знаходяться у нього чи в «інших осіб»; заборону «іншим особам» вчиняти дії щодо предмета спору або здійснювати платежі, або передавати майно відповідачеві, або виконувати щодо нього інші зобов'язання; передачею речі, яка є предметом спору, на зберігання «іншим особам», які не зацікавлені в результаті вирішення спору. Окрім того, згідно з ч. 4 ст. 206 ЦПК України, у разі визнання відповідачем

позову, за умови наявності для цього законних підстав, суд ухвалює рішення про задоволення позову. Якщо визнання відповідачем позову суперечить закону або порушує права, свободи чи інтереси інших осіб, суд постановляє ухвалу про відмову у прийнятті визнання відповідачем позову та продовжує судовий розгляд.

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АРСЕНАЛ

Попри відсутність єдиного та компактного визначення прав процесуальних «фантомів» у тексті Кодексу, процесуальний статус «фантомів» за широтою наявних повноважень можна кваліфікувати на такі види (рівні):

**ОДИМ З НАЙБІЛЬШ ПОПУЛЯРНИХ
ТАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ «ФАНТОМІВ»
ДО ГРУДНЯ 2017 Р. БУЛО
БЛОКУВАННЯ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ,
ЯКІ НАБРАЛИ ЧИННОСТІ**

Початковий («Заявник») – обсяг мінімальних повноважень такої особи визначається ч. 1 ст. 9 Закону України «Про доступ до судових рішень», за якою фантом може звернутися до апарату відповідного суду про ознайомлення з певним судовим рішенням та отримання його копії.

Просунутий («Скаржник») – відповідно до ч. 2 ст. 8 ЦПК України, особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, які подали апеляційну чи касаційну скаргу на відповідне рішення, мають право ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, одержувати копії судових рішень в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Повний («Учасник») – після відкриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою особи, яка не брала участі у справі, але суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси

та (або) обов'язки, така особа користується процесуальними правами та несе процесуальні обов'язки учасника справи (ч. 4 ст. 389 ЦПК України).

Подальша зміна статусу «фантома» можлива шляхом його перевтілення у повноцінного учасника справи. Наприклад, шляхом його залучення судом першої інстанції до участі у справі у ролі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору після скасування рішення суду та направлення справи на новий розгляд.

АПЕЛЯЦІЙНИЙ БАР'ЄР

Одним з найбільш популярних тактичних завдань «фантомів» до грудня 2017 р. було блокування виконання рішень, які набрали чинності. Оскільки правові наслідки прийняття апеляційної скарги «фантома» законодавчо не були врегульовані, поширеною була практика застосовування загальних положень ст. 38 Закону України «Про виконавче провадження» у попередній редакції, відповідно до якої у разі прийняття апеляційної скарги до розгляду виконавчий документ повертався до суду, який його видав, без виконання. Проте пореформена редакція зазначеної статті дещо обмежила можливості «фантомів», звівши їх лише до зупинення виконавчого провадження. При цьому законодавець врегулював наявну колізію, надавши апеляційним судам повноваження зупиняти дію власного рішення та навіть його скасовувати, якщо скарга «фантома» виявиться обґрунтованою (ч. 2, 3 ст. 370 ЦПК України). При цьому обсяг перегляду рішення було обмежено

кількістю доводів, які не розглядалися під час апеляційного розгляду справи за апеляційною скаргою іншої особи.

Однак чи не найпроблемнішим для «фантомів» стало питання касаційного оскарження постанов апеляційної інстанції, якими скасовано рішення суду першої інстанції та прийнято повністю нове рішення. Відповідно до ст. 389 ЦПК України, «фантом» має право подати касаційну скаргу на судові рішення лише після його перегляду в апеляційному порядку за її апеляційною скаргою. Як не дивно, але значного поширення набула хибна судової практика, яка для реалізації права на касаційне оскарження вимагає від «проходження» стадії апеляційного оскарження (зокрема, Ухвали КЦС ВС від 16.11.2018 р. у справі №757/61632/16-ц, від 03.09.2018 р. у справі №756/8680/15-ц, від 27.08.2018 р. у справі №159/4123/16-ц та ін.).

Окрім здорового глузду, який мав би виключати оскарження в апеляційному порядку вже скасованого судового рішення, щодо якого у «фантома» навіть гіпотетично немає жодних заперечень, на користь можливості прямого касаційного оскарження додатково свідчать такі аргументи:

■ зміст ч. 4 ст. 389 ЦПК України, в якому мова йде лише про оскарження судового рішення, що виключає поширення зазначеної норми на випадки оскарження постанов апеляційного суду;

■ пряме закріплення права «фантома» на оскарження постанови суду апеляційної інстанції поряд з рішенням суду першої інстанції (ч. 1 ст. 389 ЦПК України);

■ згідно з ч. 4 ст. 389 ЦПК України, «фантом» користується процесуальними правами учасника справи лише після відкриття касаційного провадження (вочевидь, у випадку обов'язкового попереднього апеляційного оскарження вказані права учасника «фантом» мав би з моменту відкриття апеляційного провадження на підставі ч. 3 ст. 353 ЦПК України);

■ необхідність забезпечення права особи на касаційне оскарження рішення суду апеляційної інстанції та запобігання потраплянню особи в ситуацію «замкненого кола», за якої подання касаційної скарги ставиться під умову, яка завідомо не може бути виконана.

Однак попри «вбивчість» зазначених аргументів, у тих незначних випадках, коли суд приймав позицію прямої подачі, він уникав аналізу окресленої проблеми, обмежуючись загальними висновками про поважність причин пропуску строків на касаційне оскарження (Ухвали КЦС ВС від 19.02.2018 р. у справі №731/164/16-ц, від 25.04.2018 р. у справі №760/27749/13-ц, від 20.07.2018 р. у справі №755/20883/15-ц).

Загалом, оцінюючи практику розгляду «фантомних» скарг, можна резюмувати вкрай обережне та недовірливе ставлення суду до вказаного інституту. Вірогідно, це вимагає від «фантома», інтереси якого скривджені судовим рішенням, максимально ґрунтовно підходити до підготовки апеляційних чи касаційних скарг, доводячи не лише наявність визначених законом підстав, але й психологічно переконувати суд у справжності своєї ситуації.

EQUITY
attorneys at law

justice elates